

Відгук

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента,

Максимовської Наталії Олександрівни

на дисертаційну роботу

Онипченко Оксани Ігорівни

«Статеворольова соціалізація дітей та підлітків в Україні (XX століття)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,

13.00.05 – соціальна педагогіка

Особистість протягом життя має засвоїти, відтворити, реалізуватися в найважливіших соціальних ролях, серед яких роль представника певної статі, сім'янина, батька чи матері. Особливо це стосується дитячого та підліткового віку, коли йде динамічний розвиток особистості і передбачити всі соціальні впливи, зокрема й ті, що спрямовані на усвідомлення себе чоловіком або жінкою, доволі складно. На рівнях підсвідомої інтерналізації та свідомого педагогічного впливу в цей період закладаються ціннісні та поведінкові підвалини виконання вказаних соціальних ролей у майбутньому. З плином часу змінюються зміст, чинники, засоби, агенти статорольової соціалізації підростаючого покоління, але особливої актуальності дослідження цього процесу набуває під час трансформації соціокультурних умов існування людства, зокрема перехід до нового інформаційного типу суспільства в сучасних умовах. Відтак, мають бути чітко визначені основні критерії соціалізації, які дозволяють регулювати процес соціального становлення та засвоєння соціальних ролей підростаючим поколінням. Вказане актуалізує історико-педагогічне дослідження процесу статорольової соціалізації дітей та підлітків, що проведено Онипченко О. І., тим самим розвиваючи актуальний науковий напрям в українській педагогічній науці.

У вступі авторка обґрунтовує актуальність досліджуваної проблеми, розлого представляє спектр персоналій вчених та їх наукових здобутків, які дозволяють створити цілісну теоретико-методологічну площину

дисертаційного дослідження, узагальнити та систематизувати виявлені наукові факти та практичні аспекти статеворольової соціалізації. Широка джерельна база є підґрунтям для подальших авторських висновків та пропозицій.

Науковий апарат дослідження: об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, загалом корелюють між собою та з концепцією дослідження, дають системне уявлення про спрямованість наукових пошуків дисертанта. Сформульовані у вступі суперечності цілком задають вектор визначених теоретичних концептів, зокрема протиріччя між наявністю значного історико-педагогічного досвіду статеворольової соціалізації дітей та підлітків в Україні та недостатньою увагою науковців до його вивчення, узагальнення й творчого використання в сучасних умовах є провідною ідеєю викладення теоретичного доробку.

Авторка дисертації звертається до складного завдання, з одного боку, глибоке дослідження історичного досвіду попереднього століття, з іншого, – виявлення тенденцій, які покладатимуться в основу гармонізації статеворольової соціалізації нової генерації сучасної доби. Стратегічно та тактично доцільним є використання Онипченко О.І. у своїй роботі принципу історизму як провідного, оскільки його функціонування в історико-педагогічному дослідженні полягає у зорієнтованості через минуле у майбутнє, з'ясуванні особливостей розвитку тенденцій статеворольової соціалізації в динаміці його основних проявів та наукових досліджень.

Використані методи дослідження, зокрема загальнонаукові – аналітичний, історико-зіставний, ретроспективний тощо, конкретно-пошукові – теоретичний аналіз, синтез тощо, дозволяють у повній мірі розкрити проблему та сформулювати науково важливі висновки щодо провідних аспектів статеворольової соціалізації дітей та підлітків протягом ХХ ст. в Україні.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження проблем статеворольової соціалізації» наводиться термінологічне, джерельне

та методологічне підґрунтя дисертації. Виваженість понять «соціалізація», «виховання», «статева просвіта», «статеве виховання» дозволяють зрозуміти позицію автора щодо їх співвідношення та подальшого розгляду в тексті дисертації. Однак, методологічні засади роботи надаються здебільшого в констатувальному стилі, що більш притаманне для автореферату дисертації.

Серед провідних методологічних підходів цілком обґрунтовано заявлені системний, антропологічний, цивілізаційний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, етнопедагогічний, гендерний, культурологічний, соціокультурний, парадигмальний, наративний, міжгалузевий, герменевтичний. Методологічно виваженим є комплексне застосування цих підходів під час історико-педагогічного дослідження статевої соціалізації. На нашу думку, більш глибоке розкриття змісту методологічної сітки відносно провідних засобів статевої соціалізації (статевої просвіти, статевого виховання) в тексті першого розділу, сприяло б поглибленню розуміння концептуальних положень авторки.

Безперечним здобутком дисертації та загалом історії та теорії статевої соціалізації, який має використовуватися у подальших дослідженнях визначення авторкою її етапів: I – розроблення наукових питань статевої соціалізації дітей та підлітків у громадсько-суспільному русі в період педагогічного просвітництва (1900–1916 рр. XX ст.); II – Експериментування й новаторство в питаннях статевої соціалізації дітей та підлітків радянського періоду (1917–1936 рр. XX ст.); III – надбання радянської системи освіти щодо статевої соціалізації дітей та підлітків (40–80-ті рр. XX ст.); IV – тенденції розвитку теорії та практики статевої соціалізації в Україні в 90-ті роки XX століття.

У другому розділі «Розроблення наукових питань статевої соціалізації дітей та підлітків у громадсько-суспільному русі в період педагогічного просвітництва (1900–1916 рр. XX ст.)» цілком обґрунтованим є висновок Оксани Ігорівни про те, що на початку XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі сформувалося кілька підходів до статевої просвіти та

статевого виховання дітей та підлітків: релігійно-християнський, медичний, психологічний, антропологічний, педагогічний. Власні наукові положення автор ґрунтує на глибокому теоретичному аналізі історичних тенденцій того часу, вивченні практичного досвіду представників різних галузей наукового знання. Вважаємо, бажано було б детальніше розкрити їх трансформацію та зміст й на наступних етапах дослідження.

Особливої уваги заслуговує відстеження автором у історичній ретроспективі специфіки проявів статевої девіації та засобів їх профілактики. Цілком логічно Онпченко О. І. доводить, що це можливо за умови впровадження цілеспрямованого, але не примусового виховного впливу засобами залучення до гуртків за інтересами; доцільно поставленим позакласним читанням; організованими в школі ручної праці, відпочинку, заняттями фізкультурою, іграми, позакласною діяльністю тощо.

У третьому розділі «Експериментування й новаторство в питаннях статевої соціалізації дітей та підлітків радянського періоду (1917–1936 рр. ХХ ст.)» Онпченко О. І. логічно та ґрунтовно аналізує трансформацію загальнокультурних умов існування нашої країни та їх вплив на виконання ролей чоловіка та жінки, сімейних обов'язків тощо. Дослідниця констатує, що наслідком таких реформ стало катастрофічне зростання кількості «вільних», незареєстрованих шлюбів, відповідно – розлучень, а також абортів та позашлюбних дітей, які згодом поповнили лави покинутих, безпритульних та бездоглядних дітей та підлітків. Виявлені фактори суттєво впливають на процес статевої соціалізації, зокрема змінюються тенденції статевої освіти та статевого виховання.

Водночас, цілком доцільно аналізуються ідеї педологів, оскільки останні розглядали особистість дитини у зв'язку біологічних, психічних та соціальних умов розвитку. Не втратили актуальності виявлені засоби статевого виховання, які допомогли б педагогові знайти виважену модель взаємодії з вихованцями: дотримання норм і правил інтимної гігієни; загальне фізичне оздоровлення школяра; режим праці та відпочинку, ігри,

прогулянки, спорт, різні види виробничої праці та ін. відповідно до вікових особливостей дитини, увага з боку батьків та вихователів до вільного часу дитини, дитячих розваг тощо.

Авторка в цьому підрозділі окрему увагу приділяє діяльності А. Макаренка, який пріоритетними напрямками статеворольової соціалізації дітей та підлітків вважав формування в них засад здорового способу життя, гігієнічних навичок, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я. На нашу думку, загалом діяльність відомого педагога була спрямована, все ж, на ресоціалізацію та перевиховання, аніж на статеву просвіту в контексті статеворольової соціалізації. Дискусійним є питання про виокремлення підрозділу про діяльність А. Макаренка стосовно статеворольової соціалізації і не згадування при цьому інших відомих педагогів, які також займалися перевихованням важких підлітків у цей час (зокрема В. Сороки-Росинського). Використання ширшого педагогічного досвіду суттєво збагатило б роботу через виявлення та порівняння засобів статеворольової соціалізації.

Позитивно оцінюємо те, що у четвертому розділі «Надбання радянської системи освіти щодо статеворольової соціалізації дітей та підлітків (40–80-ті рр. ХХ ст.)» Онипченко О. І. вдається до аналізу морально-етичних та медико-психологічних аспектів статеворольової соціалізації дітей та підлітків й визначає, що умовою ефективності статевого виховання є дотримання єдиного підходу та єдиного розуміння важливості поставлених задач батьками, учителями і вихователями, воно має проводитися строго диференційовано згідно з віком, статтю, ступенем підготовленості дитини й відбуватися поетапно. Погоджуючись з висновками дослідниці, зауважимо, що вказані аспекти наявні на будь-яких етапах статеворольової соціалізації підростаючого покоління, що, власне, й було засвідчено у попередніх підрозділах роботи. На нашу думку, структурування підрозділу за тими характеристиками соціалізаційного процесу, які заявлено у меті дослідження (зміст, завдання, складові), сприяло б більш чіткому розумінню провідних

тенденцій розвитку статевої соціалізації в цей період та дозволяли б дотриматися принципу наступності та логічного зв'язку між усіма підрозділами дисертації.

Позитивним є той факт, що у п'ятому розділі дисертаційного дослідження розглядаються такі аспекти статевої соціалізації як співвідношення біологічного та соціального чинників сексуальності в розвитку статевої свідомості дітей та підлітків. Зокрема, узагальнено причини суттєвих змін статевої моралі: звільнення від жорстких обмежень релігії, зменшення її залежності від матеріального стану людини, расової належності; толерантне ставлення суспільства до дошлюбних статевих контактів, народження дитини поза шлюбом, розлучень тощо. Виявлені факти свідчать про зміни в процесі, зокрема змісті, статевої просвіти та статевого виховання наприкінці минулого століття. Тим більш актуальним стає узагальнення всіх характеристик статевої соціалізації, які досліджуються Оксаною Ігорівною.

У цілому наукова новизна, теоретичне значення дослідження є незаперечними. Поставлені в дисертації завдання знайшли своє відображення і розв'язання. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Провідні висновки та рекомендації оприлюднені в 48 публікаціях, широко апробовані під час наукових конференцій різного рівня, впроваджені в роботу закладів середньої та вищої освіти.

Аналізуючи роботу Онпченко О. І. як результат завершеного наукового дослідження маємо висловити зауваження та побажання.

1. В межах аналізу першого періоду статевої соціалізації (1900–1916 рр. ХХ ст.) не було враховано те, що територія нашої країни ще не була поєднана єдиними державними межами, отже, знаходилася в різних соціокультурних умовах, чому не було приділено уваги. Бажано було б детальніше обґрунтувати соціокультурний контекст виокремлення авторської періодизації, зокрема у другому, четвертому, п'ятому розділах.

2. На другому етапі (1917–1936 рр. ХХ ст.) відбувалося становлення

вітчизняної соціальної педагогіки. Зокрема С. Шацьким обґрунтовано концепцію педагогізації середовища, створення сприятливого простору для соціалізації підростаючого покоління, зокрема й статеворольової. С. Шацький на практиці організовував життя дитячого колективу і його досвід також мав би слугувати предметом аналізу в контексті рецензованої дисертаційної роботи. Це не відображено в тексті дисертації і змістовно не проаналізовано, але чинник організованого дозвілля визначається автором як провідний в профілактиці статевих девіацій.

3. Покращило б роботу, на нашу думку, не тільки виокремлення доробків А. Макаренка щодо статеворольової соціалізації неповнолітніх правопорушників в контексті їх перевиховання, а й порівняння їх із внеском інших відомих педагогів, які працювали в цьому ж напрямі в цей період.

4. В усіх підрозділах роботи відбито ті стрижневі позиції щодо статеворольової соціалізації, які заявлено автором у меті (зміст, завдання, складові). Але, окрім просвіти та статевого виховання подекуди детально аналізуються агенти, засоби та чинники. Вважаємо, що цим характеристикам соціалізаційного процесу в контексті засвоєння статевих ролей мало би приділятися достатня увага протягом всього тексту дисертації, що поліпшило системне сприйняття викладеного матеріалу.

5. Звісно, що історико-педагогічна робота сконцентрована саме на виявленні та узагальненні історичного матеріалу, але, на думку самої ж авторки, принцип історизму дозволяє подивитися крізь минуле у майбутнє, отже, дослідження робиться з перспективною метою. Наукова робота передбачає здійснення обґрунтованого прогнозування розвитку виявлених тенденцій. Важливі тенденції статеворольової соціалізації, які було виявлено під час дослідження історичних джерел минулого століття, можливо, матимуть розвиток у подальшому, а деякі можуть бути детально трансформовані. Авторська позиція з цього приводу має суттєве значення для подальшого розвитку визначеного напрямку педагогічної науки.

Висловлені критичні міркування не заперечують наукового і практичного значення результатів дослідницького пошуку Онипченко О. І. Підводячи підсумок, зазначимо, що, висновки наукової роботи дають підстави визнати, що дисертація «Статеворольова соціалізація дітей та підлітків в Україні (XX століття)» відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), що дає підстави для присудження Онипченко Оксані Ігорівні наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, 13.00.05 – соціальна педагога.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту культури
та соціальних технологій
Харківської державної
академії культури

Наталія МАКСИМОВСЬКА

